

- STEMMER, BRIGITTE – SCHÖNLE, PAUL WALTER 2000. Neuropragmatics in the 21st century. *Brain and Language* 68: 389–91.
- TÓTH ALINKA – IVASKÓ LÍVIA 2012. Szerzett pragmatikai zavarok. *Gyógypedagógiai Szemle* 40: 25–35.

Investigating pragmatic competence in pragmatics, linguistics, and cognitive neuroscience

The aim of this paper is to demonstrate the relation of disciplines that are responsible for the investigation of pragmatic competence. In accordance with Perkins's (2008) perspective it is argued that pragmatic competence can be viewed as an emergent phenomenon. Our studies are based on the idea that pragmatic competence is responsible for the appropriateness of utterances in various communicative situations. We have several reasons to say that the human frontal lobe has a crucial role in organizing communicative behaviour.

Keywords: pragmatic competence, neuropragmatics, emergent perspective, relevance, pragmatic disorders.

IVASKÓ LÍVIA

A pragmatika mint kommunikációtudomány

1. A „Retorikai lexikon”-ban (ADAMIK főszerk. 2010) a pragmatika feladatkörét úgy jellemeztem, mint annak vizsgálatát, hogyan használják az emberek a nyelvet céljaik elérésére különböző kontextusokban, és hogyan értelmezik egymás megnyilatkozásait (958). E tág meghatározás első fele NÉMETH T. ENIKŐ (2006: 223–4) nézetét visszahangozza, második fele pedig a hallgató mentális tevékenységére utal, amelynek eredményeképpen egy hallott vagy olvasott nyelvi közlésből képes a konvencionális jelentéstől eltérő vagy azon túlmutató gondolati tartalmakat is levezetni. Pontosítva a lexikon szócikkében leírtakat: felfogásom szerint a pragmatika egyfelől a beszélői szándékok implicit nyelvi kifejezőmódjaival, másfelől azok megértésével és a lehetséges félreértések okaival foglalkozik (utóbbiról l. pl. IVASKÓ–NÉMETH T. 2002; IVASKÓ 2005), de hatóköre részben kiterjeszhető a nem nyelvi (pl. képi metaforák, l. WHITTOCK 1990) és a multimodális kommunikáció (pl. kép+hang+szöveg, l. FORCEVILLE–URIOS-APARISI 2009) interpretálására is.

A beszélői szándékok mindig összetettek: az emberek általában egyszerre szeretnének lényegre törők és udvariasak lenni, igyekeznek hatékonyan elősegíteni egyéni boldogulásukat és kielégíteni társas szükségleteiket, az érdeklükben álló cselekvésre ösztönözni, befolyásolni a partnereket és eközben minél jobb benyomást tenni rájuk, nem beszélve az ezeknek a szándékoknak a felismertetésére vagy elrejtésére vonatkozó magasabb rendű szándékokról (NÉMETH T. 2008a). Ezért minden megnyilatkozás jelentése többretegű. Egy ismert megkülönböztetés szerint, amely a kommunikációkutatás ún. stanfordi vagy Palo Alto-i

iskolájától ered, minden közlésfolyamatnak van egy tartalmi (kommunikációs) és egy kapcsolati (metakommunikációs) síkja (WATZLAWICK–BEAVIN–JACKSON 1967/2009; BUDA 1982; GRIFFIN 2000/2001: 155–67). Az egyik a „mi”-t, a másik a „hogyan”-t jelöli, vagyis azt, miként fejezi ki a közlő – elsősorban, de nem kizárólag nem verbális és szupraszegmentális eszközökkel – viszonyulását saját megnyilatkozásának tartalmához, a partnerekhez és a szituációhoz. A metakommunikációs sík felfedezése hozzájárult ahhoz, hogy a kommunikáció folyamatát (amelybe az első pillantásra megtévesztő terminológia ellenére valójában beleértjük a metakommunikációt is) ne csupán úgy szemléljük, mint információcserét valamilyen témáról, hanem úgy is, mint személyek közötti társas interakciót. A társas kapcsolatok nem másodlagosak a konkrét beszédtema mellett, hanem gyakran még annál is fontosabbak. A beszéd tárgyáról szóló információcserét a grice-i típusú racionalitási elvek vagy maximák irányítják, a kommunikáció társas oldalát pedig olyan interperszonális elvekkel vagy maximákkal írhatjuk le, amelyek az udvariasság, az arculatmunka, a benyomáskeltés és a befolyásolás jelenségeihez kapcsolódnak (NÉMETH T. 2003, 2004; NEMESI 2009, 2011, 2012a). Az interperszonális elvek érvényesülése sokszor valamilyen fokú nyelvi indirektséget eredményez, de van, amikor támogatják a direktséget célzó racionalitási elveket (pl. bók, hízelgés, gratuláció, kínálás, köszönetnyilvánítás). Mivel az effajta beszédaktusok esetében nem lehet a tartalmi és a kapcsolati síkot világosan elválasztani, ráadásul a kapcsolati sík is a kommunikáció szerves része, a pragmatikában¹ nem terjedt el a *metakommunikáció* terminus, amely egyébként szorosan összefonódott a nem verbális kommunikáció fogalmával (nem ritka, hogy az értelmiségi diskurzusban – tévesen – szinonimaként használják a két kifejezést).

A szándékfelismerés és -felismertetés a kognitív szemlélet előretörésével lett egyre központibb kérdés a kortárs elméleti kutatásban. A pragmatika a beszédhelyzettől függő jelentéseket tanulmányozza (KIEFER 2000, 2003, 2004), így a konvencionális jelentésbe kódolt szándékok (pl. az explicit performatívumok a beszédaktus-elméletben) csak annyiban érdekesek számára, amennyiben kiindulópontul szolgálnak a következtetést igénylő (nem átlátszó) szándékok megértéséhez.² Néhány fontos kiegészítéssel lényegében ma is érvényesnek tartom GRICE (1975, 1989/2011: 27–42) társalgásiimplikátúra-modelljét, amelynek első lépcsője a konvencionális jelentés feldolgozása: 1. Nem a teljes mondatjelentés, hanem a lexikai egységek konvencionális jelentése a kiindulópont. 2. A konvencionális jelentés dinamikus fogalom: időben, a nyelvváltozatok és az egyéni nyelvi tapasztalatok függvényében módosulhat, mi(k) lesz(nek) a legkiugróbb jelentése(i) egy kifejezésnek. 3. A jelentések a mentális lexikon-

¹ Érdemes megjegyezni: WATZLAWICK–BEAVIN–JACKSON (1967/2009: 13–4) – MORRIS (1938) és CARNAP (1942) hármas szemiotikai felosztására (szintaxis, szemantika, pragmatika) hivatkozva – a társas érintkezés pragmatikai oldalát úgy értelmezik, mint a kommunikációnak az összes résztvevő magatartására tett hatását, beleértve a nem verbális kísérőjelenségeket is (vö. a beszédaktus-elmélet perlocutio fogalmával).

² A beszédhelyzettől nem függő, de következtetési műveletet feltételező jelentésfajtákat (előfeltevés, konvencionális implikátúra, gyenge implikáció, általánosított társalgási implikátúra) a szemantikához sorolom (vö. KIEFER 2000: 29–31, 38–64).

ban tehát súlyozva vannak: a gyakoribbak, ezáltal ismerősebbek kiemelkednek, a kevésbé gyakoriak lejjebb sorolódnak, függetlenül attól, hogy eredetileg szó szerintiek vagy figuratívak. 4. Nem a grice-i maximák megsértése az egyetlen „nyom”, amely rávezeti a hallgatót arra, hogy a beszélő szándéka eltér a konvencionális jelentés által meghatározottól (a vokális és nem verbális kommunikáció, a műfaj és a beszélő társalgási szokásainak ismerete stb. ugyancsak segítheti az implikaturák „kioldását”). S végül: 5. szükség van egy részletesen kidolgozott kontextuselméletre, amely nélkül GRICE modellje hiányos.

Az emberi kommunikáció alapja a konvencionális nyelvhasználat normája: az az általános nyelvhasználati tendencia és kölcsönös vélemény egy K_{NY} nyelvközösségben, hogy ha annak bármely B tagja egy m megnyilatkozást intéz az NY nyelven a közösség bármely másik H tagjához, különös szándék híján a konvencionális kifejezésmódot részesíti előnyben (NEMESI 2009: 101–2). A konvencionális jelentéseket automatikusan előhívjuk, a nem konvencionális jelentéseket pedig a kontextus alapján kikövetkeztetjük (ha tudjuk, azaz elérhető számunkra minden szükséges premissza). GIORA (2003) nyomán okkal kételkedhetünk abban, hogy a konvencionális jelentés (tehát nem a szó szerinti) egyáltalán ne játszana szerepet a nem konvencionális jelentések megértésében, legyen bármilyen gazdag a kontextus. A szó szerinti jelentés fogalmának kognitív érvényessége viszont erősen megkérdőjeleződött az utóbbi három évtizedben (GIBBS 1984, 2002; ARIEL 2002; RECANATI 2004). A nyelvszokás ugyanis folyton változik, és a korábban nem szó szerinti jelentések több-kevesebb idő elteltével könnyen konvencionalizálódhatnak, vezérlentéssé válhatnak. Tanulságos, hogy a kontextualista RAYMOND W. GIBBS, aki két és fél évtizeden át harcosan védelmezte „közvetlen hozzáférés hipotézis”-ét, egy nemrég megjelent, HERBERT COLSTONnal közösen írt könyvében revideálja álláspontját azt hangsúlyozva, hogy egyetlen eddig ismert egyszerű modell, így a közvetlen hozzáférés hipotézis sem képes önmagában számot adni az empirikus vizsgálatok ellentmondásos eredményeiről (GIBBS–COLSTON 2012). Olyan széles elméleti keretet javasolnak, amely számos, a feldolgozást befolyásoló tényezőt figyelembe vesz (pl. eltérő egyéni képességek, nyelv- és műfajspecifikus eltérések, a módszer és azon belül a feladat típusa, amelyet a pszicholingvisztikai kísérletek adatközlőinek meg kell oldaniuk). Valóban sok múlik az alkalmazott módszeren és azon, (mennyire) konvencionális vagy nem konvencionális nyelvi példákkal tesztelik az alanyokat a kutatók, de semmiképp nem mondhatunk le egy adekvát megértésmóddal kidolgozásáról (l. pl. NEMESI 2009: 100–9).

A pragmatika egyike a kommunikációval (is) foglalkozó tudományoknak.³ Hozzájárulása a kommunikációelmülethez evidens annak ellenére, hogy a magyar nyelvre ez idáig lefordított, világszerte népszerű bevezető tankönyvek szerzőinek tájékozódási horizontja nem (GRIFFIN 2000/2001) vagy nem kellő mértékben (ROSENGREN 2000/2004) terjed ki rá. TERESTYÉNI (2006: 37–53) viszont eleve a grice-i termé-

³ Vannak nem kommunikatív nyelvhasználati formák is (pl. elszólás, memorizálás, éneklés vagy verbális érzelemkitörés, amikor más nincs jelen, feladatok megszövegezése, példamondatok kitalálása), amelyekkel a kutatók szintén foglalkoznak (NÉMETH T. 2006, 2008a, 2008b).

szetes és nem természetes jelentés fogalompárt használja fel a nem kommunikációs és a kommunikációs jelenségek elhatárolására, valamint tárgyalja a sikeres kommunikáció pragmatikai feltételeit, kitérve a sugallt jelentések kérdésére. Akkor tekint kommunikációs kísérletnek egy cselekvést, ha azzal a közlőnek a) szándékában állt egy befogadónak valamilyen információt átadni, azaz egy tényállás(komplexumo)t felismertetni, b) szándékában állt, hogy a befogadó a) szándékát felismerje, azaz szándékában állt a) szándékát nyílttá, hozzáférhetővé tenni, továbbá c) szándékában állt, hogy a) szándékának megvalósulásában b) szándékának megvalósulása játsszon szerepet (TERESTYÉNI 2006: 46; l. még UŐ 2004). Nem nehéz felfedezni a párhuzamot TERESTYÉNI definíciója és az egyik legismertebb pragmatikai irányzat, a relevanciaelmélet osztrénzív-következtetési kommunikáció fogalma között (SPERBER–WILSON 1986/1995: 63), amely terminológiájában is megkülönbözteti az informatív és a kommunikatív szándékot (l. még NÉMETH T. 2008b). A világos kommunikációmeghatározás mellett a pragmatika felhívja a figyelmet a kommunikációs jelentés nyelvi aluldetermináltságára, azaz a kontextus és a következtetési folyamatok kulcsszerepére a megértésben úgy a személyközi, csoport-, hálózati és szervezeti, mint a társadalmi, tömeg-, kultúraközi és nemzetközi kommunikáció színterein. A személyközi kommunikáció tudásanyagát a szocio- vagy szociálpszichológiai pragmatika a verbális udvariasság/udvariatlanság és arculatmunka fejezetével egészíti ki (NEMESI 2009: 132–49, 2011: 67–130, 2012a).

2. Pragmatikakutatóként kezdetben az foglalkoztatott leginkább, hogyan és miért térnek el az emberek a szavak konvencionális használatától a társalgásban – például mi célból teszik a hangsúlyt a *dolog* első szótagjára az *egy* helyett az *ez egy dolog* / az *egy dolog* kifejezésben, és mit szándékolnak közölni vele; miért mondják bevezetéképpen, hogy *Ne tudd meg!*, mikor el akarnak mesélni valamit; miért túloznak olyan gyakran stb. (NEMESI 2000). Interdiszciplináris szemléletben a magyarázatot a szociálpszichológia *én megjelentés* (self-presentation), *bennyomáseltés* (impression management) fejezetére (l. pl. LEARY 1995) és GOFFMAN (1955/2008) *arculatmunka* (facework) fogalmára támaszkodva kerestem, amely témakörök jól kiegészítik a grice-i racionalista társalgásszemléletet. A kétféle megközelítés a kulcsterminusokban is ötvöződik (*énimplikátum*, *attitűdimplikátum*; l. NEMESI 2003, 2004, 2009: 141–9).

2010-ig elért kutatási eredményeimet két könyv foglalja össze (NEMESI 2009 és 2011). „Az alakzatok kérdése a pragmatikában” (NEMESI 2009) a *Loisir* Kiadóval közösen elindított pragmatikai könyvsorozat első kötete. Tartalma csupán néhány ponton bővebb a NÉMETH T. ENIKŐ témavezetésével a Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájában két évvel korábban elkészült PhD-dolgozatoménál. Egy nagy múltú, interdiszciplináris téma, a *figuratív nyelvhasználat* pragmatikai vonatkozásait elemzem benne. Bemutatom a retorika, a stilisztika, a szemantika és a pragmatika nézőpontját, és kritikai vizsgálatnak vetem alá a releváns pragmatikaelméleteket. Egy-egy nagyobb fejezetet szentelek a megértés és a produkció felőli megközelítéseknek: az előbbieket előnyeit és hátrányait mérlegelve olyan – a főnti érvelés szerinti – modell körvonalazok, amely különbséget tesz a konvencionális és a nem konvencioná-

lis figuratív jelentések interpretációja között, míg a produkció kevésbé kiterjedt szakirodalmából a gyakoriság, az alakzatok közötti átfedések és a társalgási célok vizsgálata emelkedik ki, így ezekhez járulok hozzá egy vegyes műfajú korpusz feldolgozásával. Az egyébként természetesen műfajfüggő gyakorisági sorrend így fest: metafora > túlzás > irónia > metonímia > litotész > tautológia > oximoron, a legelterjedtebb alakzattársulásnak a túlzó metafora, majd jóval mögötte a túlzó metonímia és az ironikus litotész bizonyult, a társalgási célokat pedig a pontatlan metapragmatikai kategóriákat használó adatközlők megkérdezése helyett a szociálpszichológiai háttérű diskurzuselemzés módszerével tanulmányozom. Jelentésméleti keretben pragmatikai alakzatként definiálok minden olyan általános és produktív jelentésátalakítási mintát vagy sémát, amely a konvencionális nyelvhasználat normájának kihasználásán alapul, trópusnak pedig csak a fogalmi analógiára épülő metaforát és az érintkezésen alapuló metonímiát (beleértve a szinekdochét) tekintem. Az egyes alakzatformák közül a túlzást külön is tárgyalom komplex (produkciós és interpretációs) keretben.

A „Nyelv, nyelvhasználat, kommunikáció” (NEMESI 2011) című kötet öt átdolgozott és két azelőtt nem publikált dolgozatot tartalmaz. Második nagyobb egysége „A személyközi kommunikáció pragmatikája” alcímet viseli. Ebben kapott helyet a pragmatika klasszikus *u d v a r i a s s á g i* elméleteiről, a magyar társalgók *b e n y o m á s k e l t é s i* taktikáiról (vö. NEMESI 2000) és a *n y e l v i h u m o r* azon típusáról szóló írásom, amely a társalgási maximák be nem tartásából ered (l. még NEMESI 2012c). Bár a humor teoretikusai (pl. RASKIN 1985; ATTARDO 1993) fölfedezték, hogy a grice-i elmélet alkalmazható egyes humorjelenségek magyarázatára, vita van arról, hogy maximasértésként (violation), kihasználásként (flouting) vagy más módon kell-e értelmezni az ide tartozó példákat, és kinek – például egy vicc esetében a vicc mesélőjének vagy a viccben megszólaltatott karakternek – a szintjén (NEMESI megj. e.). A *n y e l v i b e n y o m á s k e l t é s* fogalma alatt olyan nyelvi elemek használatát értem, amelyek (illetőleg: nyelvi elemek olyan használatát, amelynek) segítségével a beszélő mások róla alkotott képét próbálja befolyásolni. A kötet harmadik nagy egysége a nyelvi, valamint a nem verbális és képi befolyásolás elterjedt módszereibe kíván betekintést nyújtani. A *n y e l v i b e f o l y á s o l á s t* – a tartalomelemzés és a (kritikai) diskurzuselemzés nyelvfelfogásának és gyakorlatának összehasonlítása után – a legobjektívabbnak mondott sajtóműfaj, a hír példáján keresztül érhetjük tetten konnotáló kifejezések, kétes igazságtartalmú előfeltevések és célzatos implikaturák formájában. A *n e m v e r b á l i s é s k é p i b e f o l y á s o l á s* ról szóló fejezet rövid kirándulás a nyelven kívüli kommunikáció világába, bár nem szakad el azért teljesen a nyelvtől, hiszen a vokális és nem verbális kommunikáció (mimika, testtartás, gesztusok stb.) csak a verbálissal együtt értelmezhető (l. a metakommunikáció fogalmát), a nyomtatott sajtóban, elektronikus médiában látott képeket pedig gyakran szöveg kíséri (vagy fordítva: a szöveget kísérik álló- vagy mozgóképek), és az így létrejövő multimediális kommunikátum sugallt jelentése más lehet, mint önmagában a szövegé vagy a képé.

A közelmúltban – a Bolyai-ösztöndíj támogatásával – az implikatura fogalmának klasszikus retorikai előzményeit igyekeztem feltárni (NEMESI 2012b). Három

alapvető klasszikus retorikai fogalomban ismerhetjük fel a grice-i implikatúra előképét: az enthümémában, a trópusban és a gondolatalakzatban. Javaslatom lényege a két tudományterület és a terminológia részbeni kombinálása. Bíráltam azokat a leegyszerűsítő megközelítéseket, amelyek a pragmatikai és kognitív nyelvészeti szakirodalomban helyenként tetten érhetők a klasszikus retorikára való utalásokban, kapcsolódva DASCAL és GROSS (1999), legújabban pedig KELLER (2010), valamint LIU és ZHU (2011) gondolatmenetéhez. Kimutattam az implikatúrák szerepét a goffmani arculatmunkában televíziós értelmiségi beszélgetőműsorok vitázó beszédleléseit tanulmányozva a társalgáselemzés és a diskurzuselemzés módszerének elegyítésével (NEMESI 2012a).

Kulcsszók: alakzat, arculatmunka, benyomáskeltés, beszélői szándék, humor, implikatúra, kommunikációelmélet, konvencionális jelentés, pragmatika, retorika, udvariasság.

A hivatkozott irodalom

- ADAMIK TAMÁS főszerk. 2010. Retorikai lexikon. Kalligram, Pozsony.
- ARIEL, MIRA 2002. The demise of a unique concept of literal meaning. *Journal of Pragmatics* 34: 361–402.
- ATTARDO, SALVATORE 1993. Violation of conversational maxims and cooperation: The case of jokes. *Journal of Pragmatics* 19: 537–58.
- BUDA BÉLA 1982. Nyelv és kommunikáció az úgynevezett stanfordi iskola felfogásában. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 14: 17–27.
- CARNAP, RUDOLF 1942. *Introduction to Semantics*. Harvard University Press, Cambridge (MA).
- DASCAL, MARCELO – GROSS, ALAN G. 1999. The marriage of pragmatics and rhetoric. *Philosophy and Rhetoric* 32: 107–30.
- FORCEVILLE, CHARLES J. – URIOS-APARISI, EDUARDO eds. 2009. *Multimodal Metaphor*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.
- GIBBS, RAYMOND W., JR. 1984. Literal meaning and psychological theory. *Cognitive Science* 8: 275–304.
- GIBBS, RAYMOND W., JR. 2002. A new look at literal meaning in understanding what is said and implicated. *Journal of Pragmatics* 34: 457–86.
- GIBBS, RAYMOND W., JR. – COLSTON, HERBERT 2012. *Interpreting Figurative Meaning*. Cambridge University Press, Cambridge.
- GIORA, RACHEL 2003. *On Our Mind: Salience, Context, and Figurative Language*. Oxford University Press, Oxford.
- GOFFMAN, ERVING 1955/2008. A homlokzatról. In: SÍKLAKI ISTVÁN szerk., *Szóbeli befolyásolás. 2. Nyelv és szituáció*. Typotex Kiadó, Bp., 11–36.
- GRICE, HERBERT PAUL 1975. Logic and conversation. In: PETER COLE – JERRY L. MORGAN eds., *Syntax and Semantics. 3. Speech Acts*. Academic Press, New York, 41–58.
- GRICE, HERBERT PAUL 1989/2011. *Tanulmányok a szavak életéről*. Gondolat Kiadó, Bp.
- GRIFFIN, EM 2000/2001. *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Harmat Kiadó, Bp.
- IVASKÓ LÍVIA 2005. Félreértéseink nyomában. In: UŐ szerk., *Érthető kommunikáció*. SZTE Médiatudományi Tanszék, Szeged, 14–26.

- IVASKÓ LÍVIA – NÉMETH T. ENIKŐ 2002. Types and reasons of communicative failures: A relevance theoretical approach. *Modern Filológiai Közlemények* 4: 31–43.
- KELLER, STEFAN D. 2010. Combining rhetoric and pragmatics to read *Othello*. *English Studies* 91: 398–411.
- KIEFER FERENC 2000. Jelentésmélet. Corvina, Bp.
- KIEFER FERENC 2003. Morfopragmatikai jelenségek a magyarban. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 20: 107–28.
- KIEFER FERENC 2004. Morphopragmatic phenomena in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 51: 325–49.
- LEARY, MARK R. 1995. *Self-Presentation: Impression Management and Interpersonal Behavior*. Westview Press, Boulder (CO).
- LIU, YAMENG – ZHU, CHUNSHEN 2011. Rhetoric as the *Antistrophos* of pragmatics: Toward a “competition of cooperation” in the study of language use. *Journal of Pragmatics* 43: 3403–15.
- MORRIS, CHARLES 1938. Foundations of the Theory of Signs. In: OTTO NEURATH – RUDOLF CARNAP – CHARLES MORRIS eds., *International Encyclopedia of Unified Science*. The University of Chicago Press, Chicago, 77–138.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2000. Benyomáskeltési stratégiák a társalgásban. *Magyar Nyelv* 96: 418–36.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2003. A túlzás szerepe a személyközi retorikában. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 20: 195–219.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2004. What discourse goals can be accomplished by the use of hyperbole? *Acta Linguistica Hungarica* 51: 351–78.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2009. Az alakzatok kérdése a pragmatikában. *Loisir Kiadó, Bp.*
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2011. *Nyelv, nyelvhasználat, kommunikáció. Hét tanulmány.* Loisir Kiadó, Bp.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2012a. Implikátúra és arculatmunka televíziós beszélgetőműsorokban. *Beszédkutató* 2012: 168–85.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2012b. Retorika és pragmatika: az implikátúra fogalmának klasszikus gyökerei. *Magyar Nyelvőr* 136: 249–72.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2012c. Two masters of playing with conversational maxims. In: LITOVKINA, ANNA T. – SOLLOSY, JUDITH – MEDGYES, PÉTER – BRZOZOWSKA, DOROTA eds., *Hungarian Humour. Humour and Culture* 3. Tertium, Kraków, 13–30.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ megj. e. Maxim. In: SALVATORE ATTARDO ed., *Encyclopedia of Humor Studies*. Sage, Thousand Oaks (CA). Megjelenés előtt.
- NÉMETH T. ENIKŐ 2003. A kommunikatív nyelvhasználat elvei. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 20: 221–54.
- NÉMETH T. ENIKŐ 2004. The principles of communicative language use. *Acta Linguistica Hungarica* 51: 379–418.
- NÉMETH T. ENIKŐ 2008a. Intenciók a pragmatikában: a nyelvhasználat különböző formái. In: BIBOK KÁROLY szerk., *A morfológiától a pragmatikáig. Tanulmányok Pete István 80. születésnapjára*. JATEPress, Szeged, 85–103.
- NÉMETH T. ENIKŐ 2008b. Verbal information transmission without communicative intention. *Intercultural Pragmatics* 5: 153–76.
- RASKIN, VICTOR 1985. *Semantic Mechanisms of Humor*. D. Reidel, Dordrecht.

- RECANATI, FRANÇOIS 2004. *Literal Meaning*. Cambridge University Press, Cambridge.
- ROSENGREN, KARL ERIK 2000/2004. *Kommunikáció*. Typotex Kiadó, Bp.
- SPERBER, DAN – WILSON, DEIRDRE 1986/1995. *Relevance: Communication and Cognition*. Blackwell, Oxford.
- TERESTYÉNI TAMÁS 2004. A kommunikációs jelenségről. In: IVASKÓ LÍVIA szerk., *A kommunikáció útjai*. Gondolat Kiadó – MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Bp., 113–30.
- TERESTYÉNI TAMÁS 2006. *Kommunikációelmélet. A testbeszédtől az internetig*. AKTI – Typotex Kiadó, Bp.
- WATZLAWICK, PAUL – BEAVIN, JANET H. – JACKSON, DON D. 1967/2009. *Az emberi érintkezés. Formák, zavarok, paradoxonok*. Animula Kiadó, Bp.
- WHITTOCK, TREVOR 1990. *Metaphor and Film*. Cambridge University Press, Cambridge.

Pragmatics as a branch of communication theory

In this article, it is argued that pragmatics as the study of conveying and understanding intentions in language use has contributed greatly to the development of communication theory. Speakers' intentions are always complex and mostly implicit in nature: they involve both individual and interpersonal goals such as asking for information, borrowing a pen, reporting, being polite or impolite, persuading or dissuading, lying or being sincere, making a good impression on a date, and so on. The negotiation and recognition of these manifold intentions require a highly sophisticated cognitive system, which is based on flexible communicative principles and strategies. The author takes a neo-Gricean view of interpreting nonconventional figurative meanings and conversational implicata in general, trying to amalgamate the Gricean rationalist approach with the Goffmanian concepts of facework and impression management. This view is suggested to account for a wide range of conversational phenomena and to be manifested in the hybrid social psychological pragmatic terms of *self-implicatum* and *attitude-implicatum*. Rhetoric and pragmatics are conceived as two neighboring disciplines that can also be fruitfully combined.

Keywords: communication theory, conventional meaning, facework, figures of speech, humor, implicature, impression management, intention, politeness, pragmatics, rhetoric.

NEMESI ATTILA LÁSZLÓ

Nyelvhasználat, nyelvtan és pragmatika*

1. Bevezetés. – Bár a pragmatika napjainkra széles körben művelt diszciplínává vált, még sincs egyetértés a terület szakemberei között abban a tekintetben, hogy mi a pragmatika tárgya, mi a viszonya a nyelvtanhoz (ezen belül a szemantikához) és a megismeréshez, a jelhasználat és a kommunikáció tanulmányozásához, valamint a kompetencia és a performancia megkülönböztetéséhez. Ugyanakkor, ha áttekintjük az explicit módon megfogalmazott pragmatikameghatározásokat,

---

* A tanulmány az MTA–DE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport támogatásával készült.